

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ
BENAKI MUSEUM

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ-ΓΚΙΚΑΣ

Ζωγραφίζοντας για τα βιβλία

NIKOS HADJIKYRIAKOS-GHIKA

Painting for books

Η έκδοση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της έκθεσης:
Nikos Hadjikyriakos-Ghika, Ζωγραφίζοντας για τα βιβλία,
Μουσείο Μπενάκη / Πινακοθήκη Γκίκα,
19 Απριλίου – 21 Ιουλίου 2018.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ιωάννα Μωραΐτη

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ιωάννα Μωραΐτη, Κωνσταντίνος Παπαχρίστου

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Δημήτρης Κορίζης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Δημήτρης Αρβανιτάκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Γιώργης Μαγγίνης

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Εριφύλη Αράπογλου – enARTE

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Κωστόπουλος Γραφικές Τέχνες

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ιωάννα Μωραΐτη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Πάυλος Θανόπουλος

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

Ντόρα Πικιώνη

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Νικολέττα Μέντη

ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΥΠΟΥ

Αθηνά Ησαΐα

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΥΛΙΚΟΥ

Ελευθερία Γκούφα και Μελίνα Βλάχου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΦΥΛΑΞΗΣ

Γιώργος Ντούβαλης

ISBN: 978-960-476-230-9

Το υλικό προέρχεται από τη συλλογή
του Μουσείου Μπενάκη / Πινακοθήκη Γκίκα
εκτός αν αναγράφεται διαφορετικά

© έκδοσης: 2018 Μουσείο Μπενάκη
© έργων: 2018 Μουσείο Μπενάκη
© κειμένων: οι συγγραφείς

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Κουμπάρη 1, 106 74 Αθήνα
Τ. 210 3671000
www.benaki.gr

ΔΡΑΣΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΣ ΧΟΡΗΓΟΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ / BENAKI MUSEUM OFFICIAL TECHNOLOGY SPONSOR

SAMSUNG

ΜΟΝΙΜΟΙ ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΠΕΝΑΚΗ / BENAKI MUSEUM PERMANENT COMMUNICATION SPONSORS

Απαγορεύεται η ολική ή μερική ανατύπωση, αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του κειμένου ή της εικονογράφησης του βιβλίου χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.
Any unauthorised copying or reprinting of the texts and illustrations of the booklet without the written consent of the publisher is prohibited.

The catalogue was published on the occasion of the exhibition:
Nikos Hadjikyriakos-Ghika, Painting for books,
Benaki Museum / The Ghika Gallery,
19 April – 21 July 2018.

PUBLICATION CONTRIBUTORS

EDITOR

Ioanna Moraiti

TEXTS

Ioanna Moraiti, Constantinos Papachristou

TRANSLATION

Dimitris Korizis

GREEK TEXT EDITING

Dimitris Arvanitakis

ENGLISH TEXT EDITING

George Manginis

DESIGN

Eriifili Arapoglou – enARTE

PRINTING

Kostopoulos Graphic Arts

EXHIBITION CONTRIBUTORS

CURATOR

Ioanna Moraiti

EXHIBITION DESIGN

Pavlos Thanopoulos

GRAPHIC DESIGN

Dora Pitkioni

COMMUNICATION

Nicoletta Menti

PRESS OFFICE

Athina Isaia

PAPER CONSERVATION AND MOUNTING

Eleftheria Gkoufa, Melina Vlachou

SECURITY SUPERVISION

Giorgos Douvalis

All the material belongs
to the Benaki Museum / The Ghika Gallery,
unless otherwise stated

© publication: 2018 Benaki Museum
© works: 2018 Benaki Museum
© texts: the authors

BENAKI MUSEUM

1, Koumbari St, 106 74 Athens
T. 210 3671000
www.benaki.gr

AS PART OF THE

WITH THE SUPPORT OF

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ-ΓΚΙΚΑΣ

Ζωγραφίζοντας για τα βιβλία

ΝΙΚΟΣ ΗΑΔΙΚΥΡΙΑΚΟΣ-ΓΗΙΚΑ

Painting for books

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ / BENAKI MUSEUM
ΑΘΗΝΑ / ATHENS 2018

Η ΕΚΘΕΣΗ «ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ-ΓΚΙΚΑΣ. Ζωγραφίζοντας για τα βιβλία» φιλοδοξεί να αναδείξει μια λιγότερο γνωστή ιδιότητα του σπουδαίου καλλιτέχνη, αυτή του εικονογράφου. Ο Γκίκας αγαπούσε τα βιβλία: στο σπίτι του στην οδό Κριεζώτου, εκεί που σήμερα στεγάζεται η Πινακοθήκη, υπάρχει ακόμη η βιβλιοθήκη του, που περιλαμβάνει περισσότερους από επτά χιλιάδες τίτλους. Κατά συνέπεια, η ενασχόλησή του με την εικονογράφιση ήρθε περίπου ως φυσικό επακόλουθο: φιλοτέχνησε συνολικά πάνω από σαράντα εκδόσεις με σχέδια, εξώφυλλα και προμετωπίδες.

Από το 2012, όταν ξεκίνησε τη λειτουργία της η Πινακοθήκη, έχουν πραγματοποιηθεί επτά συνολικά μικρές θεματικές εκθέσεις. Η φετινή είναι η τρίτη που αναφέρεται στο έργο του Γκίκα. Η πρώτη, με τίτλο «Λαϊκά παιχνίδια στο σπίτι του Νίκου Χατζηκυριάκου Γκίκα», επικεντρώθηκε στη σχέση του ζωγράφου με τη λαϊκή τέχνη, παρουσιάζοντας γνωστά και άγνωστα σχέδιά του με θέματα εμπνευσμένα από τα λαϊκά παιχνίδια, καθώς και πραγματικά, παλιά παιχνίδια. Ακολούθησε η έκθεση «Γκίκας – Φέμμορ – Κράξτον: τρεις τόποι, τρεις δημιουργοί», η οποία παρουσίασε τη σχέση των τριών, αποτελώντας ταυτόχρονα τον προάγγελο της μεγάλης έκθεσης της Λεβεντείου Πινακοθήκης και του Μουσείου Μπενάκη «Γκίκας – Craxton – Leigh Fermor: η γοητεία της ζωής στην Ελλάδα» (Λευκωσία, Αθήνα, Λονδίνο).

Οι συνέργειες των δημιουργών, οι σχέσεις και τα κοινά τους οράματα είναι ένα γοητευτικό θέμα έρευνας, αποτελεί όμως ταυτόχρονα και την κεντρική ιδέα που διατρέχει την μόνιμη συλλογή της Πινακοθήκης Γκίκα. Με την ίδια λογική κτίστηκε και η παρούσα έκθεση. Σε ένα μικρό, αλλά πολύ όμορφο κείμενό του, ο Γιώργος Σεφέρης, εκφράζοντας τους αρχικούς δισταγμούς του για την εικονογράφιση των ποιημάτων του από τον Γιάννη Μόραλη, μιλάει για τα «ζευγαρώματα των τεχνών» (Γιώργος Σεφέρης, *Δοκίμες, τόμος Γ΄* [Παραλείπόμενα: 1932-1971], Ίκαρος, Αθήνα 2000, σ. 175). Τα «ζευγαρώματα», οι δυσκολίες, η μαγεία τους, δημιουργούν ένα ολόκληρο κόσμο, ένα μικρό μέρος του οποίου αποκαλύπτεται στους θεατές της έκθεσης, αλλά και της μόνιμης συλλογής της Πινακοθήκης.

Η έκθεση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την πολύτιμη αρωγή της Αθήνας Παγκόσμιας Πρωτεύουσας Βιβλίου, τον επικεφαλής της οποίας κύριο Ιωάννη Τροχόπουλο ευχαριστώ θερμά, όπως επίσης και τον Δήμο Αθηναίων. Ευχαριστίες επίσης οφείλονται στην Ιωάννα Μωραΐτη, που είχε την επιμέλεια της έκθεσης, τον Παύλο Θανόπουλο που την σχεδίασε και σε όλους όσοι συνετέλεσαν στην πραγματοποίησή της.

Κωνσταντίνος Παπαχρίστου
Επιμελητής, Μουσείο Μπενάκη / Πινακοθήκη Γκίκα

THE EXHIBITION *NIKOS HADJIKYRIAKOS-GHIKA*, *Painting for books*, aspires to showcase a less known attribute of the great artist, the attribute of illustrator. Ghika loved books: in his residence in Kriezotou Street which today houses the Ghika Gallery, his library comprises more than seven thousand titles. Hence, his involvement with illustration occurred as a natural consequence: He illustrated in total more than forty publications with drawings, covers and frontispieces.

Since 2012 when it was inaugurated, the Ghika Gallery has hosted seven small themed exhibitions. This year's exhibition is the third relating to Ghika's work. The first one, titled *Folk Toys at the House of Nikos Hadjikyriakos-Ghika* focused on the artist's relationship with folk art, presenting known and unknown drawings by the painter inspired by folk toys, as well as real, old toys. The second, titled *Ghika, Fermor, Craxton, 3 places, 3 creators*, pertained to the relationship between the three artists, being at the same time the forerunner of the big Leventis Gallery and Benaki Museum exhibition *Ghika, Craxton, Leigh Fermor, Charmed lives in Greece* (Nicosia, Athens, London).

The collaborations between creators, their relationships and their common visions are a charming research topic, and constitute at the same time the main idea behind the permanent collection of the Ghika Gallery. The same logic is the fundament of the exhibition *Nikos Hadjikyriakos-Ghika, Painting for books*. George Seferis, in a brief, yet wonderful text expressing his initial hesitations regarding the illustration of his poems by Yiannis Moralis, talks about the "mating of the arts". (George Seferis, *Dokimes (Essays)*, Third volume. [Missing texts (1932-1971)], third edition, Ikaros, Athens 2000). The "mating", the challenges, their magic, create an entire universe, a small part of which is revealed to the visitors of the exhibition, and of the permanent collection of the Gallery.

This exhibition would not have been possible without the invaluable assistance of Athens World Book Capital, the head of which, Ioannis Trohopoulos I would like to cordially thank, as well as the Municipality of Athens. Thanks are also due to Ioanna Moraiti, curator of the exhibition, Paul Thanopoulos, its designer, as well as everyone who participated in its realization.

Constantinos Papachristou
Curator, Benaki Museum / The Ghika Gallery

Προσχέδιο για την εικονογράφηση του *Δάφνης και Χλόη* του Λόγγου, 1970 ▪ Μελάνι με πένα και ακουαρέλα, 32 x 21,8 εκ.

Study for the illustration of the book: *Daphnis and Chloe* by Longus, 1970 ▪ Ink with pen and watercolour, 32 x 21.8 cm

Εισαγωγή

Ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας έχει διακρίνει το έργο του σε τρεις κατηγορίες: στη ζωγραφική, την αρχιτεκτονική και την εικονογράφηση βιβλίων.¹ Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, ότι από τη δεκαετία του '30 μέχρι και τη δεκαετία του '90 φιλοτέχνησε εξώφυλλα και προμετωπίδες για περισσότερες από σαράντα εκδόσεις, πολλές από τις οποίες μάλιστα τις εικονογράφησε πλήρως. Η στενή σχέση του, άλλωστε, με το βιβλίο αναδύεται όχι μόνο από τη μεγάλη βιβλιοθήκη του, που διατηρείται σήμερα στο σπίτι του στην οδό Κριεζώτου –μια βιβλιοθήκη που αριθμεί πάνω από 7.000 τόμους, πολλοί από τους οποίους σχετίζονται με την ελληνική και ξένη ποίηση και πεζογραφία–, αλλά και από το δικό του συγγραφικό έργο, που περιλαμβάνει πολλά ανέκδοτα διηγήματα, θεωρητικά κείμενα για την τέχνη και μεταφράσεις. Το κύριο ενδιαφέρον του, ωστόσο, υπήρξε η ποίηση. Όπως ο ίδιος αναφέρει: «Δεν είμαι ποιητής, με την έννοια ότι γράφω στίχους, αλλά με ενδιαφέρουν οι στίχοι των ποιητών, να τους διαβάζω. Πολλές φορές με εμπνέουν στη ζωγραφική μου».²

Στην έκθεση, που πραγματοποιείται στο πλαίσιο της διοργάνωσης «Αθήνα 2018. Παγκόσμια Πρωτεύουσα Βιβλίου», και στον παρόντα κατάλογο δεν θα ασχοληθούμε μόνο με τις εικονογραφήσεις του Γκίκα, που άλλωστε έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς μελέτης στο παρελθόν, αλλά και με τις ίδιες τις εκδόσεις και τον συνολικό σχεδιασμό τους.

Προσχέδια εικονογραφήσεων

Καμία σχεδόν από τις τελικές μακέτες για τα βιβλία, με εξαίρεση ίσως κάποια χαρακτηριστικά, δεν σώζεται σήμερα στη συλλογή του καλλιτέχνη. Μάρτυρες του τρόπου εργασίας του αποτελούν τα επιμέρους προσχέδια, τα οποία βρίσκονται στην Πινακοθήκη Γκίκα. Για την προμετωπίδα των *Ποιημάτων* του Νοβάλις, το 1939, διαθέτουμε ένα προσχέδιο και δύο μελέτες για λεπτομέρεια του έργου. Ο Γκίκας εικονογραφεί και

1, 2
3

1. Μαρία Καραβία, «Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας – Κίμων Φράϊερ. Διάλογος μπροστά στις κάμερες», εφ. *Η Καθημερινή*, 6 Απριλίου 1975.

2. Κίτσα Μπόντζου, «Χατζηκυριάκος-Γκίκας: σοφία, αγάπη, χιούμορ», εφ. *Μεσημβρινή*, 26 Νοεμβρίου 1980.

υμνεί με μια σουρεαλιστική σύνθεση την Αιώνια νύχτα, που οδηγεί τελικά στον θάνατο. «Πιο ουράνια κι από τα λαμπερά εκείνα αστέρια μάς φαίνονται τ' απέραντα μάτια που άνοιξε η νύχτα μέσα μας».³

Μια διαφορετική νύχτα περιέγραψε ο Γκίκας στο διήγημα του Πέτρου Χάρη *Η τελευταία νύχτα της γης*, που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1924. Τη δεύτερη έκδοση εικονογράφησε ο Σπύρος Βασιλείου, ενώ ο Γκίκας πραγματοποίησε για την πέμπτη έκδοση (1977) το εξώφυλλο και δύο σχέδια. Εκτός από τους αστερισμούς και τον κομήτη που κοσμούν το εξώφυλλο⁴ τα υπόλοιπα σχέδια είναι ανθρωποκεντρικά, με μια διάχυτη θλίψη για το τέλος του κόσμου που ίσως πλησιάζει και με το φεγγάρι-μυστηριακό και συμβολικό στοιχείο στο έργο του Γκίκα- να κυριαρχεί. Η νύχτα μοιάζει εδώ να αγκαλιάζει τις μορφές και να εισχωρεί απειλητικά στο δωμάτιο.

Εκδοτικός οίκος «Ίκαρος»

Ο Γκίκας εικονογράφησε βιβλία για αρκετούς εκδοτικούς οίκους, η πιο στενή συνεργασία του, όμως, ήταν εκείνη με τον «Ίκαρο», με τον οποίον πραγματοποίησε δέκα τρεις εκδόσεις. Εκτός από αυτές που θα αναλύσουμε στη συνέχεια, αναφέρουμε ενδεικτικά *Τα ετεροθαλή* του Οδυσσέα Ελύτη, την *Αμοργό* του Νίκου Γκάτσου,⁵ το *Δάφνης και Χλόη* του Λόγγου⁶ και την *Αντιγόνη* του Γ.Σ. Σπυριδάκη.⁷ Αναφερόμενος στον «Ίκαρο» ο Γκίκας σημειώνει: «Θυμάμαι πάντα, στο βιβλιοπωλείο της οδού Βουλής, τη σκαλίτσα που ανέβαινε σ' ένα πολύ μικρό δωμάτιο.

3. *Ποιήματα του Νοβάλις*, μετάφραση: Γ.Ν. Πολίτης, εκδ. Κύκλος, Αθήνα 1939, σ. 13.

4. Στη συλλογή της Πινακοθήκης Γκίκα υπάρχει όμοιο σχέδιο με τον τίτλο *Αστερισμός της Μεγάλης Άρκτου*, το οποίο χρησιμοποίησε ο καλλιτέχνης το 1981 για να φιλοτεχνήσει ένα κόσμημα για τον οίκο Zolota.

5. Στην Πινακοθήκη Γκίκα υπάρχουν εννέα προσχέδια με σινική μελάνη για την εικονογράφιση.

6. Υπάρχουν τρία προσχέδια της εικονογράφισης στην Πινακοθήκη Γκίκα και δύο σε ιδιωτική συλλογή.

7. Ο Γκίκας πραγματοποίησε το 1980 ένα σχέδιο, εμπνευσμένο από τη χαλκογραφία της *Αντιγόνης*, ειδικά για το εξώφυλλο της έκδοσης: Γιάννης Φλέσσας, *Σημερινές απόψεις*, εκδ. Γιάννης Β. Βασδέκης, Αθήνα 1980.

[...]. Εκεί άκουγες όλα τα τελευταία ανέκδοτα της εποχής και εκεί αναμοχλεύονταν τα σχέδια, οι νέες εκδόσεις, οι οποίες ήταν πάντα τυπογραφικώς τέλειες, πρωτότυπες, ενδιαφέρουσες και απροσδόκητες».⁸

Η συνεργασία του με τον «Ίκαρο» ξεκίνησε το 1946 και αφορούσε την έκδοση της ποιητικής συλλογής του James Merrill, *The Black Swan and other Poems*. Πρόκειται για μια μικρή έκδοση, που κυκλοφόρησε σε περιορισμένα και αριθμημένα αντίτυπα εκτός εμπορίου, της οποίας ο Γκίκας φιλοτέχνησε το εξώφυλλο: ένας μαύρος κύκνος σε αντικατοπτρισμό, περιβαλλόμενος από φυτικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα έργα του της δεκαετίας του 1940. Τα μικρά συνεχόμενα στρογγυλά μοτίβα που πλασιώνουν το σχέδιο, το οριοθετούν και παράλληλα δημιουργούν την αίσθηση μιας κυκλικής σύνθεσης. Από τα δύο μικρού μεγέθους προσχέδια που σώζονται στο αρχείο του καλλιτέχνη, το ένα αποτελεί μια πρώιμη μακέτα.

Το 1948 άρχισε να εικονογραφεί τα διηγήματα της Λητώς Κατακουζηνού, συζύγου του φίλου του Άγγελου Κατακουζηνού. Για αυτήν σχεδίασε τέσσερις διαδοχικές εκδόσεις, με πρώτα τα βιβλία *Του έρωτα και της θάλασσας και Κύματα*. Οι ιδιόχειρες αφιερώσεις της συγγραφέως σε όλα τα βιβλία της προς τον Νίκο και την Τίγκη Γκίκα εκφράζουν βαθιά εκτίμηση και ευγνωμοσύνη για τα σχέδιά του. Για το τελευταίο της βιβλίο, το *Όμορφο καράβι μου – θύμησή μου* (κατ' εξαίρεση από τις εκδόσεις Ερμείας), που εικονογράφησε ο Γκίκας το 1977, η Κατακουζηνού γράφει σε επιστολή της προς τον καλλιτέχνη: «Νικολή μου, στο χέρι σου είναι να μου δώσεις άλλη μια μεγάλη χαρά, αν σε κάποια ανάπαυλα από τα αριστουργήματα που κάνεις, τα δημιουργικά, αριστοκρατικά δάχτυλά σου ξεφύγουν μια στιγμή και σχεδιάσουν μερικά ψαρόνια να πετάνε στον αέρα. Φαίνεται πως τα ψαρόνια είναι από τα καλύτερα αφηγήματά μου και το σχέδιό σου θα φέρει σίγουρα μια ισορροπία στο βιβλίο μου».⁹

Το 1959 ο Γκίκας εικονογράφησε για πρώτη φορά δικά του κείμενα, σχεδιάζοντας ένα λεύκωμα, το οποίο εκδόθηκε στα ελληνικά και

8. Βλ. *Ίκαρος 1943-1993. Τα πρώτα πενήντα χρόνια*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1993, σ. 31.

9. Επιστολή της Λητώς Κατακουζηνού προς τον καλλιτέχνη (Αθήνα, Δεκέμβριος 1977): Μουσείο Μπενάκη – Πινακοθήκη Γκίκα, Αρχείο Εγγράφων.

12.

13.

ΕΙΚ 12 Ινδές με φορτία , μελέτη για το λεύκωμα *Ινδία*, 1958 ▪ Σινική μελάνη σε χαρτί, 20,3 x 24 εκ. **ΕΙΚ 13** Ινδές με φορτία , σχέδιο για το λεύκωμα *Ινδία*, 1958 ▪ Σινική μελάνη σε χαρτί Νεπάλ, 38 x 46 εκ.

FIG 12 *Indian Women Carrying Burdens*, study for the album *India*, 1958 ▪ Indian ink on paper, 20.3 x 24 cm **FIG 13** *Indian Women Carrying Burdens*, drawing for the album *India*, 1958 ▪ Indian ink on Nepal paper, 38 x 46 cm

14.

15.

ΕΙΚ 14 Πόρνες στη Βομβάη, προσχέδιο για το λεύκωμα *Ινδία*, 1958 ▪ Σινική μελάνη σε χαρτί, 20,4 x 24 εκ.

ΕΙΚ 15 Πόρνες στη Βομβάη, σχέδιο για το λεύκωμα *Ινδία*, 1958 ▪ Σινική μελάνη σε χαρτί Νεπάλ, 38 x 46 εκ.

FIG 14 *Prostitutes in Bombay*, study for the album *India*, 1958 ▪ Indian ink on paper, 20.4 x 24 cm

FIG 15 *Prostitutes in Bombay*, drawing for the album *India*, 1958 ▪ Indian ink on Nepali paper, 38 x 46 cm